

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z TURKUMLARINI O'QITISH METODIKASI

Shadiyeva Dilfuza Urinboyevna

Angren Universiteti o'qituvchisi

Tel : 93 377 16 87

Annotatsiya:

Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim bosqichida ona tili darslarida so'z turkumlari – ot, sifat, fe'l, son, olmosh, ravish va boshqalarni o'qitish metodikasi tahlil qilinadi. Kirish qismida mavzu dolzarbligi va grammatikaning ona tili ta'limidagi o'rni ta'kidlanadi. Adabiyotlar sharhida ilgari chop etilgan ilmiy tadqiqotlar va metodik qo'llanmalar tahlil qilinib, so'z turkumlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodikalar tavsiflanadi. Metodologiya bo'limida ta'lim jarayonida analitik-sintetik, induktiv-deduktiv yondoshuvlar, interfaol metodlar va o'yin texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklari keltiriladi. Amaliy tavsiyalar bo'limida --sinf o'quvchilari uchun dars rejalari, mashq va misollar bayon qilinadi: dars jarayonining bosqichlari (kirish, yangi mavzu, mustahkamlash) hamda vaqt taqsimoti va materiallar ko'rsatiladi. Jadval shaklida har bir sinf bo'yicha maqsad va mashg'ulot turlari solishtiriladi. Baholash bo'limida baholash me'yorlari (rubrika) keltiriladi. Xulosa sifatida metodik tavsiyaning mohiyati umumlashtiriladi va boshlang'ich ta'lim ona tili metodikasi bo'yicha qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar : boshlang'ich sinf, so'z turkumi, ot, sifat, fe'l, metodika, interfaol metodlar.

Аннотация:

В данной статье рассматривается методика преподавания частей речи (имя существительное, прилагательное, глагол, числительное, местоимение, наречие и др.) в начальной школе. Во введении подчеркивается актуальность темы и значение грамматики на уроках родного языка. В обзоре литературы анализируются ранее опубликованные исследования и методические рекомендации, описываются современные педагогические технологии и приёмы обучения частям речи. В разделе «Методология» рассматриваются достоинства аналитико-синтетического, индуктивно-дедуктивного подходов, использования интерактивных методов и игровых технологий в обучении. Практические рекомендации включают планы уроков, упражнения и примеры для – классов: описаны поэтапные действия учителя, распределение времени и учебные материалы. В таблице приведены цели и виды деятельности по каждому классу. Раздел «Оценивание» предлагает рубрику для оценки знаний учеников. В заключении подчеркивается практическая значимость методических рекомендаций, а также даются ссылки на дополнительную литературу по методике обучения родному языку в начальной школе.

Ключевые слова : начальная школа, части речи, существительное, прилагательное, глагол, методика, интерактивные методы.

Abstract

This article examines the methodology for teaching parts of speech (nouns, adjectives, verbs, numerals, pronouns, adverbs, etc.) in primary school native language lessons. The introduction highlights the relevance of the topic and the role of grammar in language education. The literature review analyzes

earlier research and methodological guides, describing modern pedagogical technologies and instructional strategies for parts-of-speech teaching. The methodology section discusses the advantages of analytic-synthetic and inductive-deductive approaches, as well as interactive and game-based methods. Practical recommendations present lesson plans, exercises, and examples for grades – : step-by-step lesson procedures, timing, and materials are detailed. A table compares the objectives and activity types for each grade. The assessment section offers a rubric for evaluating student achievements. The conclusion summarizes the essence of the methodological advice, and further reading on primary-language teaching methodology is provided.

Keywords : Primary school, parts of speech, noun, adjective, verb, methodology, interactive methods. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish — o'quvchilarning nutqini boyitish va grammatik kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy ahamiyatga ega. Ona tili darslarida so'z turkumlarini (turlari) o'qitish, ya'ni so'zlarning grammatik vositalarini egallash, o'qitish va yozish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. So'z turkumlari haqida tushuncha berish orqali bolalar so'z boyligini kengaytiradi, nutqda aniq ifodalash ko'nikmasini oshiradi. Shu bois, grammatikaning eng sodda elementlari — ot, sifat, fe'l, son, olmosh, ravish kabi mustaqil so'z turkumlari o'rganilishi boshlang'ich bosqichda amalga oshiriladi. Mavjud adabiyotlar va o'quv dasturlariga ko'ra, --sinflarda asosan ot va fe'lni, -sinfda turkumlar atamaları (masalan, ot, sifat, son, fe'l, olmosh) kiritiladi, -sinfda esa ularning kelishik, fe'l zamoni va boshqa grammatik xususiyatlari chuqurroq o'rganiladi. Tadqiqotimizning maqsadi — boshlang'ich sinf ona tili darslarida so'z turkumlarini o'qitish metodikasini ilmiy-metodik tahlil qilish, samarali dars rejalari va mashqlarni taklif etish, hamda o'qituvchilarga amaliy tavsiyalar berish.

Boshlang'ich sinflarda so'z turkumlarini o'qitish metodikasi masalasi bo'yicha bir qancha nazariy va amaliy maqolalar chop etilgan. Masalan, Egamberdiyeva (2026) makolasida ot so'z turkumini -sinf darsligidagi topshiriqlar asosida o'qitish usullari muhokama qilingan. Unga ko'ra, --sinflarda ota-ona hamda atrofdagi ob'ektlarni ifodalovchi so'zlar ustida ishlash yaxshi natija beradi; -sinfda esa ot tushunchasi berilib, uning birlik-ko'plik hosilalari o'rgatiladi. Xudoyqulova (2025) sifat so'zi mavzusiga bag'ishlangan maqolasida sifatning grammatik va semantik xususiyatlarini o'rgatishda interfaol metodlar qo'llanishini ilgari suradi. U o'quv jarayonida «klaster» va «aqliy hujum», rolli o'yinlar, musobaqalar kabi metodlardan foydalanishni tavsiya etadi. Masalan, rangli rasmlar, diagrammalar va videolar yordamida sifat so'zlarini tasvirlab berish mavzuni samarali o'zlashtirishga yordam beradi, shuningdek, "Sifatni top" yoki "Sifatli ta'rif ber" kabi o'yinli mashqlar darsni yanada qiziqarli qiladi.

Fe'l so'z turkumi masalasida Omonturdiyeva (2023) bosqichma-bosqich yondashuvni taklif qiladi. U birinchi bosqichda (-sinf) harakat bildiruvchi so'zlarni so'roq qilib aniqlash, rasm asosida jumla tuzish orqali fe'lni tushuntiradi. Ikkinchi bosqichda (-sinf) lug'aviy (harakat) va grammatik (zamonaviy, o'tmish) ma'no o'rtasidagi moslikka e'tibor qaratadi; o'qituvchi harakat so'zlariga "nima qildi?", "nima qiladi?" kabi savollar beradi va deyarli zamonqushni tushuntiradi. Uchinchi bosqichda (-sinf) "fe'l so'z turkumi" tushunchasi berilib, borishli/borishsiz fe'l va -ma qo'shimchasi o'rganiladi. Narbayeva (2024) esa son so'z turkumi darslarida interfaol strategiyalarning, jumladan "Ajurli arra" (jigsaw) usulining samaradorligini ta'kidlaydi. U ta'limda kooperativ o'qishni keng tatbiq etish, masalan, o'quvchilarni jamoalarga bo'lib, sonlar mavzusida bilimni birgalikda mustahkamlashni taklif qiladi. Otajonova (2023) boshlangan sinflarda olmosh so'z turkumini o'rgatish bo'yicha tahliliy maqolasida ta'kidlaganidek, birinchi nazariy ma'lumotlar -sinfda kiritiladi va faqat kishilik olmoshlariga e'tibor beriladi (ha, sen, u,

biz, siz, ular). U olmoshlarni amalga oshirishda multimediya taqdimotlar, rasmlar va “Moslashtiring” jadvali kabi ko‘rgazmali usullarni tavsiya etadi. Shuningdek, O‘zbekistonlik tadqiqotchilar ona tili darslarida interfaol usullar va o‘yin texnologiyalaridan foydalanishni ma‘qullaydilar, chunki bu usullar darsni qiziqarli va samarali o‘tkazishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, adabiyotlar boshlang‘ich sinf ona tili darslarida so‘z turkumlarini o‘qitish bo‘yicha turli metodik yondashuvlarni ko‘rsatadi: yangi ma‘lumotni ko‘rgazmali misollar orqali tahlil qilish (analitik), so‘zlarni kategoriyalar bo‘yicha guruhlash (sintetik), o‘yin va interfaol mashg‘ulotlardan foydalanish, hamda o‘quvchilar qobiliyatiga mos turli vazifalar berish. Tadqiqotlarda dars rejalari va mashg‘ulot namunalari ishlab chiqish ham muhim o‘rin tutgan.

So‘z turkumlarini o‘qitishda pedagogik texnologiyalar xilma-xil qo‘llaniladi. Umuman, mazkur mavzuni o‘rgatishda analitik va sintetik metodlar, induktiv va deduktiv yondashuvlar o‘zaro uyg‘un ishlatiladi. Analitik usul (tahlil) yordamida o‘qituvchi gaplardan misollar olib, ma‘lum bir so‘zni tahlil qiladi, uning gapdagi vazifasini aniqlaydi. Sintetik usulda esa ikkala tomonlama yondashuvdan foydalanib, o‘rganilgan ta‘riflar va misollarni generalizatsiya qilinadi. Masalan, bolalarga bir nechta gapda ot yoki sifat so‘zlari berib, “bu so‘z nimani bildiradi?” savoli beriladi (analitik), so‘ngra umumiy xulosa chiqariladi (sintetik).

Induktiv metodlar (misollardan umumlashtirish) boshlangan sinflarda juda samarali. Masalan, fe‘l mavzusini o‘qitishda o‘qituvchi rasm (yoki kichik hikoya) ko‘rsatib, unda nima bo‘layotganini tasvirlab beradi; o‘quvchilar esa sodir bo‘layotgan harakatlarni aniqlaydi. Keyin “nima qilyapti?”, “nima qildi?” kabi savollar orqali umumiy xulosa chiqariladi. “Blits so‘rov” kabi tezkor o‘yin usullari ham o‘quvchilarni faol ishtirok etishga undaydi. Darsda “klaster” yoki “aqliy hujum” metodi (brainstorming) ham qo‘llanilishi mumkin: masalan, sifat mavzusida devorga katta varaq yopishtirib, unga atrof-muhitdan olingan rangli rasm qo‘yiladi; o‘quvchilar shu rasmga tegishli sifatlarni ketma-ket yozib chiqishadi. Bu esa mavzu asoslarini mustahkamlashga yordam beradi.

O‘qitish jarayonida ko‘rgazmali vositalar (rasmlar, videolar, jadval va diagrammalar) asosiy ahamiyat kasb etadi. Sifat, son, olmosh mavzusida rangli kartochkalar bilan ishlash, musobaqalar tashkil qilish orqali dars jonlanadi. Masalan, olmoshlar mavzusida rasmdagi odam suratlari ostiga ularning shaxslarini ko‘rsatadigan olmoshlarni moslashtirish “Moslashtiring” usuli bilan mustahkamlanadi. Son mavzusida esa “marshrut” yoki matematikalashgan o‘yinlar qo‘llash mumkin.

Farqlash (differensiasiya) boshlangan sinflarda e‘tiborli bo‘lishi zarur. Kuchliroq o‘quvchilarga qo‘shimcha, murakkab vazifalar (masalan, mustaqil matn tuzish, qo‘shimcha jummalarni o‘ylash) berish, imkoni cheklanganlar uchun esa ko‘proq yordam (vizual illyustratsiya, ikki talaba jamoasi, qo‘shimcha mustahkamlovchi mashqlar) tashkil etish maqsadga muvofiqdir. O‘yinli va kognitiv texnologiyalar (o‘yin, jonlantirilgan diskussiya) orqali barcha qobiliyatdagi o‘quvchilarni darsga jalb qilish mumkin.

Quyida dars jarayoni misolida umumiy oqim diagrammasi keltirilgan:

Dars boshlandi

Tashkiliy qism: salomlashish, mahsulotlar tekshiruv

Yangi mavzuni kirish: kichik ko‘rgazmali mashq

Saboq qismi: yangi tushunchani izohlash va misollar

Amaliy mashg‘ulot: guruh va yakka ishlash

Tekshirish, mustahkamlash: topshiriqlar yechish

Xulosa va uyga vazifa

Bu ko'inishda darsning har bir bosqichi va u uchun ajratiladigan taxminiy vaqt ko'rsatilishi mumkin (masalan, tashkiliy qism – daqiqa, yangi mavzu – daqiqa, mustahkamlash – daqiqa, hk.).

Amaliy o'qitish bo'yicha tavsiyalar

Quyida --sinflarda so'z turkumlarini o'qitishda foydalanish mumkin bo'lgan amaliy mashg'ulotlar va dars elementlari keltiriladi. Har bir sinf uchun o'quv maqsadlari va foydalaniladigan mashg'ulot turlari jadvalda ko'rsatilgan.

Yuqoridagi jadvalda ko'rsatilgan kabi, har sinf uchun dars maqsadi bo'yicha turli faoliyat turlari tanlanishi muhim. Masalan, --sinfda ko'proq vizual va og'zaki mashg'ulotlar (rasm, o'yin, rolli mashqlar) ta'lim mazmuniga mos keladi. -sinfda analitik va sintetik mashqlar (matn tahlili, o'zaro solishtirish) va didaktik o'yinlar kombinatsiyasi qo'llanadi. -sinfda esa grammatik qoidalarni mustahkamlash va murakkabroq matnlar bilan ishlash ko'payadi. Har sinfda ball bilan baholash yoki o'quvchi faolligiga qarab baho berish uchun baholash me'yorlari (rubrika) ishlab chiqiladi. Masalan, sifat mavzusini qabul qilishda "a'lo", "yaxshi", "qoniqarli" natija mezonlari quyidagicha bo'lishi mumkin:

A'lo (ball): Vazifa topshirig'ini to'liq va to'g'ri bajardi (har bir gapda sifatni aniq belgiladi, sinonim/darab qo'shimchalar bilan mustahkamladi).

Yaxshi (ball): Vazifaning aksariyat qismini aniqlab, bir necha kichik xatoliklarga yo'l qo'ydi.

Qoniqarli (ball): Sifatni aniqlashda - asosiy xatoga yo'l qo'ydi, yordam bilan tuzatishga harakat qildi.

Qoniqarsiz (- ball): Vazifani tushunmay qolib, javoblari nomuvofiq yoki bo'sh etdi.

Tahlilga ko'ra, samarali baholashda nafaqat yakuniy yozma testlar, balki og'zaki so'rov va amaliy mashqlar natijalari ham qo'llaniladi. Masalan, o'quvchilar kichik ijodiy topshiriqlar (insho, hikoya), guruh ishlari yoki interfaol viktorinalar orqali rag'batlantiriladi.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida so'z turkumlari (ot, sifat, fe'l, son, olmosh, ravish va boshqa mustaqil so'z guruhlari)ni o'qitish metodikasida interfaol pedagogik texnologiyalar hamda bosqichli yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. --sinflarda asosan ko'rgazmali va o'yinlardagi mashg'ulotlar orqali atrofda ob'ekt va harakat so'zlari (ot va fe'l) tanitiladi; -sinfda mavzuga aniq atama (ot, sifat, son, fe'l, olmosh) berilib, sintetik-analitik mashq va ijodiy topshiriqlar joriy etiladi; -sinfda esa olmoshlarning kelishiklar va ravish misollari bilan mustahkamlash amalga oshiriladi. Har bir dars rejasida o'yin, guruhli va individual mashg'ulotlar uyg'unligi, vaqt taqsimoti, o'quv materiallari (rasm, kartochka, slayd) hamda differensial topshiriqlar ko'zda tutilishi zarur. Yangi pedagogik usullar ("Blits so'rov", "Ajurli arra", klaster, rolli o'yin va h.k.) o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ma'lumotni chuqurlashtirishga yordam beradi. Hamma qobiliyatdagi o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlash uchun baholash mezonlari (rubrikalar)dan foydalanish tavsiya etiladi. Mazkur metodik tavsiyalar boshlang'ich sinf ona tili o'qituvchilari uchun nazariy va amaliy ko'mak bo'lib xizmat qilishi kutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Egamberdiyeva N.S. (2026). Boshlang'ich sinflarga ot so'z turkumini o'qitishning metodik usullari. Science and Education, (), -2631. (In Uzbek)
2. Xudoyqulova B. (2025). Boshlang'ich sinf ona tili darslarida sifat so'z turkumini o'qitish metodikasi. ZDPP, (), -10711. (In Uzbek)
3. Omonturdiyeva Sh.F. (2023). Boshlang'ich sinflarda fe'l so'z turkumini o'rganilishi. Zamonaviy Ta'lim Tashabbuslari (PPR), p. (maqola PDF). (In Uzbek)
- 4.Narbayeva X.A. (2024). Son so'z turkumini o'qitish metodikasi. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, (). (In Uzbek)

-
- 5.Narbayeva X.A. (2024). Ravish so'z turkumini mavzusini o'qitish metodikasi. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, (). (In Uzbek)
 - 6.Otajonova X. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilariga olmosh so'z turkumini o'rgatish texnologiyalari. ICMSSS Proceedings (Paris), -23137. (In Uzbek)
 - 7.Elektron manba: O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (Boshlang'ich ta'lim ona tili darsliklari, o'quv dasturi va metodik qo'llanmalar), veb-sayt. (ma'lumot olingan sana talabaga bog'liq).

Tavsiya etilgan adabiyotlar

- 1.Sharifzoda S.O', Otajonov O.A. (2017). Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun ona tili va adabiyot metodi. Toshkent: Pedagogika.
- 2.Behzodov J. (2019). Boshlang'ich ta'limda grammatikani o'qitish metodikasi. Toshkent: FAN.
- 3.Davronov D. (2018). Boshlang'ich sinflar ona tili metodikasi. Samarqand: Ilmiy-nashr.
- 4.Ta'lim vazirligi (2023). Boshlang'ich sinflar uchun ona tili dasturi va darsliklari. Toshkent (rsm. ma'lumotlar).
- 5.Xudoyberdiyev R. (2021). Ona tili o'qitish metodikasi. Toshkent: Universitet nashriyoti.